

УДК 331.5.024.5

В. Л. МІНЕНКО

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СВІТОВИХ МОДЕЛЕЙ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ ТА РИНКУ ПРАЦІ

Узагальнено існуючі у світовій практиці погляди на механізми державного впливу на ринок праці і зайнятість населення та обґрунтовано теоретико-методологічні підходи до цих проблем, адекватні сучасному розвитку суспільства в умовах адаптації до світового економічного простору.

Existing in world practice looks are generalized on the mechanisms of state influence on a labour-market and employment of population and grounded the theoretic-methodological approaches to these problems, adequate to modern development of society in the conditions of adaptation to outer economic space.

Ключові слова: ринок праці, зайнятість населення, безробіття, механізм державного регулювання ринку праці.

Трансформація економіки, розвиток ринкових відносин в Україні зумовлюють необхідність дослідження традиційних поглядів на механізми державного впливу на ринок праці і зайнятість населення та обґрунтування нових теоретико-методологічних підходів до цих проблем, адекватних сучасному розвитку суспільства в умовах адаптації до світового економічного простору, що визначило головну мету даної статті.

Як свідчать дослідження, в економічній неокласичній теорії були розкриті основи і принципи ринку праці, обґрунтовано саморегулятивний характер ринкової економіки, здібність механізму вільної конкуренції відтворювати порушену рівновагу і забезпечувати тим самим безкризовий розвиток. Усупереч цим положенням у західних країнах у 1929 – 1933 рр. посилились кризові явища (Велика депресія), які привели до дисбалансу в економіці, спаду виробництва, масового безробіття, погіршення рівня життя населення, що вимагало пошуку нових теоретичних підходів і обґрунтування зовнішніх механізмів забезпечення рівноваги в економіці, рішення проблем на ринку праці.

На державному рівні втрутився в економіку і, передусім, у регулювання зайнятості населення новообраний тоді (1932 р.) президент США Ф. Д. Рузвельт, який одержав у “спадщину” майже 17 млн безробітних [15].

Ф. Рузвельтом з метою пом’якшення ситуації з безробіттям вперше було застосовано державні громадські роботи, причому, достатньо складні (будівля автострад, залізниць, трубопроводів, мостів і навіть спорудження військових кораблів), які забезпечили робочими місцями як низько-, так і висококваліфікованих спеціалістів.

Тобто на державному рівні в економічній практиці були застосовані державні механізми регулювання економічного розвитку і подолання безробіття. При цьому ринкові механізми регулювання економіки з його фундаментальними

положеннями, зберегли, бо практика показала їх дієвість, життєздатність законів, методів аналізу розвитку економіки, механізмів регулювання.

Аналіз і висновки світової кризи дали поштовх розвитку нової економічної теорії – кейнсіанства. У 1936 р. вийшла робота відомого англійського вченого-економіста Дж. М. Кейнса “Загальна теорія зайнятості, процента та грошей”, в якій доведено необхідність розширення функцій держави для подолання безробіття, раціонального використання трудових ресурсів. Дж. М. Кейнс відмовився від головного постулату неокласичного вчення – формули ринкового механізму як ідеальної саморегулюючої системи і довів необхідність поряд із механізмами саморегулювання застосування механізмів державного регулювання соціально-економічними процесами.

Як свідчать проведені дослідження, економічна теорія Дж. М. Кейнса набула розвитку і вдосконалення в посткейнсіанських економічних школах і в працях видатних учених-економістів Англії, Італії, Америки, Німеччини, які базуються на теорії неокласицизму – саморегулюванні економіки з упровадженням механізмів державного регулювання і відрізняються між собою механізмами регулювання і ступенем їх впливу.

У сучасних умовах значного розвитку набула змішана система регулювання і державного регулювання.

В економічній літературі виділяється два види – економічний лібералізм і економічний дирижизм та кілька моделей державного регулювання економікою [6, с. 21–22], такі як:

- економічний лібералізм – це система соціально-економічних відносин, в якій домінують ринкові регулятори, а роль держави зведена до мінімуму.
- економічний дирижизм – передбачає значний вплив держави на соціально-економічні процеси країни (рисунк).

Залежно від співвідношення механізмів регулювання – ринкового саморегулювання виділяються такі основні моделі державного регулювання змішаної економіки [4 – 7; 11].

Американська – лібералізована система управління національною економікою, в якій переважають ринкові регулятори економічних процесів, державне регулювання зводиться до використання прямих і непрямих методів з метою створення сприятливих умов для розвитку бізнесу та створення робочих місць у різних секторах економіки, заохочує підвищення мобільності незайнятих на ринку праці, що стимулює сукупний попит на робочу силу і забезпечує незайнятих робочими місцями. У той же час США виділяє незначну частку витрат на фінансування громадських робіт, перепідготовку незайнятих. Держава обмежується наданням матеріальної допомоги та інформації про наявність вільних робочих місць.

Вирішення проблем зі зниження безробіття в основному здійснюється на рівні владних структур штатів.

Федеративний уряд фінансує лише програму, яка стосується службовців залізничного транспорту, федеральних державних установ, військових [7]. Тобто політика держави на ринку праці є активною, оскільки вона, в основному, створює умови для стимулювання розвитку підприємництва і повернення незайнятих до складу функціонуючої робочої сили.

працюючих. Особливість цієї моделі – це орієнтація на довгострокові відносини з найманими працівниками, яка стимулює, зумовлює підприємців вирішувати проблеми надлишкової робочої сили не за рахунок звільнення, а за рахунок зменшення робочого часу (неповна зайнятість, переведення працівників на дочірне підприємство, тощо). Із загальної кількості працюючих майже 35 % робітників не мають статусу “довічного найму”, і в разі кризи інших обставин підлягають звільненню [9; 12; 16].

Шведська модель – передбачає управління соціально-економічним розвитком на основі активного втручання держави у процес розподілу і перерозподілу доходів, створення сильної системи соціального населення, домінування ідей рівності і солідарності. Ця модель орієнтується на забезпечення зайнятості для всієї робочої сили шляхом створення робочих місць у державному секторі із середніми, задовільними умовами праці й оплати. У Швеції витрачається більше коштів, ніж у будь-якій країні на підготовку і перепідготовку працівників, створення нових робочих місць, субсидії підприємствам на утримання неконкурентноспроможних працівників, або надання їм робочих місць у державному секторі. Це дає змогу забезпечити в країні співіснування низької інфляції і повної зайнятості [6; 10].

Німецька модель – це система управління національною економікою з активним втручанням ринкових регуляторів насамперед конкуренції і створення на державному рівні ефективної системи соціального захисту громадян. На державному рівні формуються страхові фонди за рахунок роботодавців, розвинута система соціального партнерства. Держава орієнтується на створення умов для підтримки високої зайнятості населення, у той же час за умов підвищення продуктивності праці передбачається скорочення зайнятих при зростанні доходів працюючих [2; 3; 8].

Англосаксонська модель – державна політика зайнятості передбачає переважно пасивний характер у наданні соціальних послуг і значний вплив приватних компаній і громадських організацій. За цією моделлю підприємства створюються в основному на акціонерній основі. Працівники підприємства, якщо вони є акціонерами, обмежені у правах, а вплив держави в даній системі незначний [1; 13].

Широкого застосування державне регулювання ринку праці набуло у Франції, Данії, Бельгії, Фінляндії та інших країнах. Однак наприкінці ХХ ст. у деяких розвинутих країнах з приходом до влади консервативних урядів у державному регулюванні ринку праці певний вплив мала неокласична концепція, зокрема теорія “економіки пропозицій”, що привело до скорочення державних витрат на відтворення робочої сили і тим самим створило низку соціально-економічних проблем. Можна зробити висновок, що у країнах з розвинутою ринковою економікою регулятивний вплив з боку держави на ринок праці значно розширився: він включає як заходи макроекономічного характеру (збереження певної гнучкості ринку праці), так і заходи з упровадження системи соціального захисту безробітних.

Характерними особливостями, як свідчить аналіз систем державного регулювання економіки, ринку праці і соціальних питань, у країнах з розвинутими ринковими відносинами, є такі:

– поєднання гнучкості ринкового саморегулювання зі стійкістю важелів

державного регулювання;

– забезпечення зростання економіки і створення умов для вирішення проблем ринку праці, у т. ч. зайнятості, соціального захисту;

– формування інституту соціального партнерства, тобто узгодження загальнодержавних і групових інтересів відносно доходів, зайнятості, умов праці тощо;

– орієнтація на структурні зрушення в економіці, стимулювання науково-технічного прогресу, створення сприятливих умов для залучення інвестицій, розвитку підприємництва, упровадження активної політики на ринку праці;

– зменшення акцентів державної політики в регулюванні економіки і ринку праці з регламентуючих і обмежуючих заходів на стимулюючі.

Досвід країн з розвинутою ринковою економікою свідчить, що в жодній державі її регулятивні функції ринку праці не були послаблені. Це пов'язано з тим, що функціонування ринку, разом з забезпеченням зростання економіки, одночасно створює значні проблеми, які ринковий механізм за своєю економічною сутністю не в змозі вирішити. Особливо це стосується проблем соціально-економічних відносин, соціального захисту населення, надання інших соціальних благ і різноманітних проблем у сфері ринку праці і потребує втручання державних механізмів, прийомів і методів регулювання.

Критично оцінюючи світовий досвід впливу держави на ринок праці, зайнятості населення та враховуючи особливості формування ринкової економіки в Україні і ринку праці, доцільно розглянути основні концептуальні підходи до регулювання ринку праці, зайнятості, виходячи із сучасних загальнометодологічних засад державного управління (регулювання) соціально-економічними процесами в Україні.

Як свідчать дослідження, на відміну від світової практики, в Україні становлення механізмів сучасного державного регулювання ринку праці відбувається на основі пристосування до економічної ситуації, яка склалася в умовах трансформації економіки. Тобто перехід від адміністративно-командної системи управління до ринкової економіки з розвитком суб'єктів підприємництва різних форм власності призвів до виникнення нових економічних і соціальних проблем, у т. ч. і на ринку праці [6].

Модель соціальної політики української держави представляє собою симбіоз лібералізму та соціальної орієнтації. Лібералізація дає можливість за умов відсутності достатніх фінансових коштів у державі створити умови для самореалізації і самозабезпечення економічних суб'єктів. Друга складова передбачає формування раціональних систем соціального захисту населення.

В умовах соціально ринкової трансформації держава має виступити соціальним амортизатором перетворень і одночасно проводити активну соціальну політику на нових адекватних ринкових вимогам засадах [Там же].

У сучасному регулюванні ринку праці в Україні визначилося, з одного боку, скороченням обсягів директивного регулювання і перетворення держави на важливий суб'єкт регулювання соціально-трудоких відносин; з іншого – ускладнення завдань держави в нових умовах господарювання і розвитку суспільства визначило необхідність формування нової законодавчої і нормативної бази для регулювання соціально-економічних і трудових відносин.

На цей час в Україні створено серйозну нормативну базу розвитку соціально-

трудова відносин. Так, у Конституції України сформульовано права на працю і соціальний захист громадян України та іноземців, що проживають в Україні [14].

Закон України “Про зайнятість населення” забезпечує правове регулювання зайнятості населення, визначає принципи, гарантії та форми організації зайнятості з урахуванням світового досвіду. До нормативних актів державного регулювання процесів на ринку праці відносяться такі: укази Президента, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України; відомчі підзаконні правові, нормативні акти; розпорядження місцевих органів державного управління та органів місцевого самоврядування.

Закон України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття” установлює правові, фінансові та організаційні засади соціального захисту громадян від безробіття.

Окремі напрямки державного регулювання ринку праці регламентують Закони України “Про оплату праці”, “Про колективні договори і угоди”, “Про охорону праці”, “Про професійні спілки їх права та гарантії діяльності” та ін.

На вдосконалення механізму регулювання ринку праці спрямовано спеціальні постанови Кабінету Міністрів України та накази Міністерства праці та соціальної політики України.

Слід відзначити, що незважаючи на важливість цих документів, правова база регулювання трудових відносин в Україні має недоліки і потребує подальшої координованості і взаємоузгодженості з іншими законами України.

Система захисту трудових прав, яка склалася в Україні, більше спрямована на наглядові та контрольні функції, соціально-економічні та організаційно-управлінські важелі використовуються обмежено і некомплексно, що не забезпечує ефективності державного управління взагалі та у трудовій сфері зокрема [Там же].

Таким чином, проведені дослідження теоретичних основ державного регулювання ринку праці і зайнятості населення дали змогу зробити такі теоретичні узагальнення та висновки:

- трансформація економіки, розвиток ринкових відносин в Україні та прискорення світових процесів глобалізації потребують нових теоретико-методологічних підходів до механізмів державного регулювання у сфері ринку праці і зайнятості населення;

- у країнах з розвинутою ринковою економікою регулятивний вплив з боку держави на ринок праці, зайнятість населення останніми роками значно розширився: він охоплює як заходи макроекономічного характеру, так і заходи з упорядкування системи соціально-трудова відносин, соціальної підтримки, соціального захисту населення;

- в Україні на відміну від світової практики становлення механізмів сучасного регулювання ринку праці відбувається на основі його пристосування до економічної ситуації, яка склалася в умовах трансформації економіки від адміністративно-командної системи управління до ринкової економіки з розвитком суб’єктів підприємництва різних форм власності і виникненням багатьох соціально-економічних проблем, у тому числі і в сфері ринку праці;

- створена в Україні нормативно-законодавча база регулювання соціально-

трудових відносин потребує подальшого вдосконалення, оскільки чинні правові документи в основному зорієнтовані на наглядові і контролюючі функції державних органів влади, у той час, як соціально-економічні та організаційні важелі впливу на ці процеси обмежені і носять некомплексний характер, що не забезпечує ефективність державного регулювання цих процесів.

Література:

1. *Арсєєнко О. Г.* Соціально-економічний механізм регулювання трудових відносин (на прикладі США, Канади, Великобританії) / О. Г. Арсєєнко. – К. : Наук. думка, 1995. – 184 с.
2. *Бернер Е.* Реконструкція Європи / Е. Бернер // *Міжнародна життя*. – 1991. – № 1. – С. 53–61.
3. *Боринец С. Я.* Регулювання ринкового господарства в країнах Західної Європи / С. Я. Боринец, А. А. Чухно. – К. : УкрІНТЕІ, 1992. – 48 с.
4. *Васильев Ю. П.* Управление развитием производства: опыт США / Ю. П. Васильев. – М. : Экономика, 1989 – 239 с.
5. *Грейсон Дж. К.* Американский менеджмент на пороге 21 века / Дж. К. Грейсон, К. О'Делл ; [пер. с англ.]. – М. : Экономика, 1991 – 319 с.
6. *Дідківська Л. І.* Державне регулювання економіки: [навчальний посібник] / Л. І. Дідківська, Л. С. Головка. – К. : Знання Прес, 2000. – 209 с.
7. *Косович Л.* Безробіття в ЄС: повчимося у Америки / Л. Косович // *Фінансова Україна*. – 1995. – 29 червня.
8. *Міненко В. Л.* Інформаційні моделі політики зайнятості населення в різних країнах світу / В. Л. Міненко. // *Вісник Університету внутрішніх справ*. – 2000. – Вип. 11. – С. 272–277.
9. *Паркинсон С. Н.* Эти невероятные японцы. Принципы японского управления / С. Н. Паркинсон. – М. : Технол. шк. бизнеса, 1991. – 196 с.
10. *Петнеха В. М.* Ринок праці : [навчальний посібник] / В. М. Петнеха. – К. : КНЕУ 1999. – 288 с.
11. *Попов А. В.* Теория и организация Американского менеджмента / А. В. Попов. – М. : Изд-во МГУ, 1991. – 151 с.
12. *Пронников В. О.* Управление персоналом в Японии : Очерки / В. О. Пронников, И. Д. Лафанов. – М. : Наука, 1989. – 207 с.
13. *Сорокина В.* Региональная политика Великобритании / В. Сорокина // *Мир, экономика и менеджмент отношения*. – 1996. – № 6. – С. 136–139.
14. *Шевченко Л. С.* Ринок праці: сучасний економіко-теоретичний аналіз : [монографія] / Л. С. Шевченко. – Х. : Видавець ФО-П Н. М. Вапнярчук, 2007. – 336 с.
15. *Яковлев Н. Н.* Франклин Рузвельт – человек и политик / Н. Н. Яковлев. – М. : *Міжнародные отношения*, 1969. – 155 с.
16. *Яценко Б. П.* Досвід ринкових відносин в Японії / Б. П. Яценко. – К. : Укр. ІНТЕІ, 1992. – 35 с.

Надійшла до редколегії 18.06.2009 р.